

Kun synnistä tuli sairautta

Risto Selin

Janne Kivivuori: Psykokirkko: Psykokulttuuri, uskonto ja moderni yhteiskunta. Gaudeamus 1999.

Itsetunto, itsensä toteuttaminen, kompleksi, neuroosi ja skitsofrenia ovat suomalaisille tuttuja käsitteitä. Niitä ei tarvitse kenellekään selittää, ja niillä voidaan jopa leikitellä ("Se otti ihan hirveet skitsot!"). Alunperin edellä mainitut käsitteet ovat kuitenkin liittyneet tieteelliseen psykologiaan ja psykiatriaan. Sosiologi Janne Kivivuori on teoksissaan *Psykokulttuuri* (1992) ja *Psykopoliitiikka* (1996) tarkastellut suomalaista psykokulttuuria eli psykologisten käsitteiden ja sanontojen valumista maallikkojen käyttöön.

Sosiologina Kivivuori on ottanut kirjoissaan melko neutraalin kannan psykokulttuuriin: se vain on osa ihmisten arkipäivää, sosiologinen tutkimuskohde. Psykologi ei voi tyytyä näin vähään, koska suurin osa psykokulttuurisesta sanastosta nousee vanhentuneista, virheellisistä ja jopa pseudotieteellisistä opeista. Psykologin näkökulmasta kyse ei siis ole tieteellisen tiedon leviämisestä maallikoiden käyttöön, vaan virheellisen psykologian omaksumisesta ja uusintamisesta. Kuten eräs psykologi on todennut: "On niin paljon psykologiaa, josta ihmisten kannattaisi kuulla ja niin paljon psykologiaa, josta ihmisten ei olisi ikinä kannattanutkaan kuulla."

Psykokulttuurinen käsitteistö on peräisin pääasiassa Freudin psykoanalyysistä, Jungin analyyttisestä psykologiasta ja humanistisesta psykologiasta. Näillä on oikeutettu asema psykologian historiassa, mutta ne ovat ajautuneet akateemisen psykologian ulkopuolelle puutteiden, heikkouksien ja virheellisyyksien vuoksi. Nykyään ne ovatkin enemmän jonkinlaisia maallikoiden "maailmankatsomuksia" eettisine näkemyksineen kuin tieteellistä tutkimusta inspiroivia viitekehyksiä. Tästä syystä on erityisen sopivaa, että Kivivuori käsittelee uusimmassa teoksessaan Psykokirkko uskonnon psykokulturoitumista.

Psykokonnollinen etiikka

Uskonolla ja erityisesti järjestäytyneellä kirkolla on aina ollut suuri merkitys ihmisten moraaliseen toimintaan. Mutta vaikka papit ja muut kirkonmiehet yhä vieläkin nähdään – tai he haluavat esiintyä – moraalisten kysymysten asiantuntijoina, on heidän vaikutuksensa vähentynyt.

Vähentymisen ohella kirkon kontrollikeinot ovat muuttuneet.

Kivivuori kuvaa tätä muuntumista jakamalla Suomen evankelis-luterilaisen kirkon normisuhteen kolmeen vaiheeseen. Ensimmäisessä, ennen 1800-luvun loppupuolta vaikuttaneessa rankaisevan normisuhteen vaiheessa kirkko ylläpiti norvejaan julkisten saamojen, kirkkokurirangaistusten ja suoranaisten pelottelun avulla. Toisen, puhtaan normatiivisuuden vaiheen voidaan katsoa alkaneen vuoden 1869 kirkkolaista, jossa lähes kaikki kirkkokurirangaistukset poistettiin. Kirkko ei kuitenkaan luopunut norveja asettavasta asemastaan; ainoastaan sen keinovalikoima supistui saamoihin ja opillisiin pelotteisiin.

Toisen maailmansodan jälkeen on vähitellen siirrytty jälkinormatiivisen normisuhteen vaiheeseen: "Yhteiskunnan moniarvoistuminen ilmeni kirkon piirissä siten, että se alkoi vaimentaa objektiivisen normiston julistamista ja saamaamista. Saamaamisen ja opettamisen merkitys väheni ja yksilöön kohdistuvan keskusteleavan työn merkitys lisääntyi" (s. 29).

Toisin sanoen neuvonta ja terapia ovat Kiviuoren mukaan tulleet normien asettamisen välineiksi.

Kyse ei ole mistään pienestä sivupolusta kirkollisessa toiminnassa, vaan merkittävästä strategisesta ja organisatorisesta muutoksesta:

Seurakuntapapit ja lehtorit käyvät vuosittain 150 000 keskustelua, diakonian viranhaltijat 600 000 ja sairaalasielunhoitajat, perheneuvojat ja palvelevan puhelimen päivystäjät 350 000 sielunhoidollista keskustelua. Suurin osa kirkon diakonian viranhaltijoista on suorittanut

sairaanhoidajan tutkimuksen, mikä auttaa henkisten kriisien ja mielenterveysongelmien tunnistamisessa Seurakuntien sielunhoitoa toteuttavat sairaaloissa suurimmalta osin siihen erikoistuneet 120 sairaalateologia.

Näin todetaan kirjassa Suomen evankelis-luterilaisesta kirkosta (s. 11). Viimeaikaisten merkkien perusteella toiminta näyttää olevan vain laajentumassa.

Mutta psykokulttuurin tutkimuksen kannalta vielä mielenkiintoisempaa on samanaikaisesti uskonnollisissa opeissa tapahtunut sisällöllinen muutos.

Kivivuori osoittaa terävän analyysin avulla kuinka psykouskonnollisuudesta on tullut uusi normien ja normien kontrolloimisen lähde: ihminen ei ole enää jumalaton, syntinen tai tekopyhä, vaan sairas tai epäautenttinen. Puhe oikeasta ja väärästä uskosta on muuttunut puheeksi uskon aitoudesta ja terveydestä.

Psykouskonnollisten johtajien kuten Tommy Hellstenin tehtävänä on määritellä terveen ja epäterveen uskomisen rajat. Hellstenin *Virtahepo olohuoneessa* (1991) teoksen "kertomuksellinen rakenne nojaa psykomyyttiin, joka muodostaa psykokulttuurisen puheen perusrakenteen.

Abstraktilla tasolla psykomyytissä on viisi osaa: luonto, kulttuuri, ahdistus, sovitus ja palautettu luonto. Virtahevon teksti muodostuu tämän myytin jatkuvasta muuntelusta, esimerkiksi näin: lapsuuden aikana koettu vanhempien lakihenkinen uskonnollisuus johtaa omaan lakihenkisyyteen, mutta yhteyden saaminen sisäiseen lapseen johtaa aitoon hengellisyyteen" (s. 120-121).

Psykouskonnollisuuden vaikutus näkyy jopa vuoden 1992 Raamatun käänöksessä. Esimerkiksi "lause 'Isät, älkää kiihoittako lapsianne, jotteivät he olisi arkoja' sai muodon 'Isät, älkää aina moittiko lapsianne, etteivät he masentuisi'" (s. 145).

Lisäksi "(p)sykouskonnolliset kysymyksenasettelut, varsinkin kysymys siitä, millainen usko on tervettä ulotetaan koskemaan kaikkia, jopa henkilöitä, joilla ei ole lainkaan uskonnollisia uskomuksia tai tarpeita" (s. 105). "Sairaalasielunhoidon koulutukseen ja uudistumiseen vaikuttaneen Niilo Syvänteen ajattelun keskeinen piirre oli kaiken toiminnan psykodynaaminen tulkitseminen. Teoksessaan *Pappi vai lääkäri* (1959) hän eritteli erityisesti kristillisten henkilöiden motiiveja toimia hurskaasti ja uskoa niin kuin he uskoivat, mutta hän kertoi myös miehestä, joka parani kommunismista ymmärrettyään toimintansa psykodynaamiset juuret" (s. 97). Terho Pursiainen on puolestaan kirjoittanut: "uskonnoton ihminen on sisäisesti rikki oleva olento, jonka tietoisien minän yhteys oman olemuksen voimiin ja suurempaan viisauteen on katkennut" (s. 111). Psykouskonnollisuudessa ateismikin on siis muuttunut paheksuttavasta jumalattomuudesta diagnosoitavaksi sairaudeksi: "neuroosi ottaa helvetin paikan uskottomuuden palkkana" (s. 112).

Psykouskonnollisuus kognitiivisena arvoteorian

Kognitiivisen arvoteorian mukaan arvot ja moraali eivät nouse ihmisten subjektiivisesta mentaalaisesta ja sosiaalisesta toiminnasta, vaan ne ovat objektiivisesti tiedettävissä tai löydettävissä. Objektiivisesti oikeiden arvojen olemassaolo tarkoittaa luonnollisesti myös sitä, että toisenlaiset arvot ja moraaliperiaatteet voidaan määritellä objektiivisesti vääriksi. Psykouskonnollisuuden perustalla olevat opit kuten psykoanalyysi ja humanistinen psykologia perustuvat juuri tällaisiin Humen giljotiiniin rikkomuksiin: heterous on normaalia ja tervettä, homous osoittaa perversoitunutta psykoseksuaalista kehitystä; lapsenomaisen autenttisuus, nykyhetkessä eläminen, luonnonmukaisuus, mielikuvituksellisuus, luovuus ja sisäisten vaistojen noudattaminen ovat osa "superterveyttä", lakien tarkka noudattaminen, byrokraattisuus ja muodin seuraaminen neuroottista.

Tämä on sinällään ymmärrettävää, koska psykoanalyysi ja humanistinen psykologia ovat kiinteässä yhteydessä kliiniseen psykologiaan ja psykiatriaan. Kliininen psykologia ja psykiatria käsittelevät sairauksia, ja sairauskäsityksemme – olivatpa sairaudet sitten "psykkisiä" tai "fyysisiä" – ovat aina normatiivisia: koska meidän mielestämme ihmisten tulisi olla luotettavia ja hyväntahtoisia, pidämme valehtelevaa, petkuttavaa ja väkivaltaista sosiopaattia sairaana (tai

rikollisena); koska itsemme ja kanssaihmemme tulisi olla elossa ja onnellisia, pidämme kärsimystä ja kuolemaa aiheuttavaa syöpää sairautena. Mikään ei tee sosiopaattisesta käyttäytymisestä tai syöpäkasvaimesta objektiivisesti sairauksia, joita meidän tulisi parantaa; ne vain ovat maailmassa olevia ilmiöitä ("asiat ovat näin").

Vasta halumme tekevät niistä normatiivisesti "pahoja asioita".

Sairauskäsityksemme ovat siis muiden arvoväittämien tapaan riippuvaisia omista ja sosiaalisista haluistamme ("asioiden pitäisi olla näin").

En tarkoita tällä sitä, etteikö diagnostisilla luokituksilla olisi arvoa. Tarkoitan sitä, että asiat, joita pidämme sairauksina (tai rikollisuutena, tai moraalittomina, tai sopimattomina) ovat sosiaalisesti neuvoteltavissa. Mutta kun psykologinen tai psykouskonnollinen näkemys sitoutuu näennäisen neutraalin mielenterveyskäsityksen kautta kognitiiviseen arvoteoriaan, sairauskäsityksistä tulee mielivaltaisen vallankäytön ja politiikan välineitä:

Psykouskonnollisen liikkeen äärioikeistoa edustava Erik Ewalds on teoksessaan "*Tahdotko löytää itsesi*" (suom. 1994) halunnut 'eheyttää' homoseksuaaleja heteroiksi, jotta he näin löytäisivät aidon minuutensa. Vastaavasti psykouskonnollisen liikkeen vasemmistossa on voitu osoittaa liberaali ja avarakatseinen jumala psykodynaamisesti korrektiksi. Psykodynaamisten oppien avulla voidaan siis tukea ja perustella mitä tahansa poliittista linjaa tai arvomaailmaa (s. 106). ...

Psykokulttuurinen aikamme ei ole sosiaalisten normien jälkeistä aikaa, vaan aikaa, joka mielellään puhuu normeistaan ikään kuin ne olisivat psyykkisen terveyden vaatimuksia (s. 151).

Miksi?

Miksi psykouskonnollisuus on juurtunut suomalaiseen yhteiskuntaan? Kivivuori vastaa tähän kysymykseen monipuolisin tulkinnoin, joista nostan esille vain muutaman pääkohdan.

Ensinnäkin on ymmärrettävä, ettei psykouskonnollisuutta olla pakolla työnnetty ihmisten elämään. Itseasiassa asia on täysin päinvastoin: kysyntä on muokannut "tuotteen." Maallistumisen tai moniarvoistumisen myötä uskonnollisten piirien on täytynyt muuttua säilyttääkseen edes jonkinlainen yhteiskunnallisen vaikuttajan rooli. Tietyissä mielessä uskontokin on maallistunut, ja tämä näkyy mm. uskonnon ja tieteen välisessä suhteessa. Kivivuori kuitenkin huomauttaa:

Omaksuessaan psykoanalyttisen ja -dynaamisen perinteen lähestymistapoja kirkko ei ole lähentynyt tiedettä, vaan toista sosiaalista liikettä. Kyse ei ole tieteellistymisestä, vaan uskonnollisen kielen modernisoinnista tiedevaikutteisten puhetapojen avulla (s. 14).

Tässä on helppo nähdä yhtymäkohta "tieteelliseen kreationismiin".

Vuosisadan alun Yhdysvalloissa uskonnolliset yhteisöt joutuivat maallistumisen myötä ottamaan kantaa mm. tanssimiseen, alkoholinkäyttöön ja tieteeseen. Ongelmalliseksi nousi Darwinin evoluutioteoria. Jotkut modernisoitumiseen mukaan lähteneet piirit omaksuivat deistisen kannan evoluutioon, mutta toiset pitivät evoluutioteoriaa yhä edelleen moraalittomuuden alkujuurena, jota itse Saatana julisti Baabelin tornista. Kun uskonnollinen väestö alkoi vuosisadan kuluessa keskiluokkaistua, sen edustajien tuli vaikeaksi yhdistää työssään käyttämiä luonnontieteitä ja uskontoon kuuluvaa luomisoppia. Mm. tästä syystä alettiin 1960-luvulla puhua "tieteellisestä kreationismista", joka muistuttaa tiedettä yhtä paljon kuin räkälämpö tuliterää Porschea. Myös kreationismin tapauksessa on siis kyse "uskonnollisen kielen modernisoinnista tiedevaikutteisten puhetapojen avulla".

Vaikka erojakin "tieteellisen kreationismin" ja psykouskonnollisuuden välillä löytyy, samaa on ainakin ilmiön keskiluokkaisuus:

Psykouskonnollisuus näyttää olevan enemmän naisten kuin miesten, enemmän kaupunkilaisten kuin maaseudun asukkaiden, enemmän toimihenkilöiden kuin muiden elinkeinojen, enemmän julkisen kuin yksityisen sektorin ja enemmän keskiryhmien kuin sitä alempien tai ylempien

Kivivuori esittää, että psykokulttuuri antaa mahdollisuuden arvojen uudelleenmäärittelylle. "Arvojen uudelleenmäärittely lieventää epäonnistumisen tunnetta julistamalla saavuttamatta jääneen hyvän elämän tunnuspiirteet huonoiksi" (s. 129). Toisin sanoen hyvin koulutettu, mutta aliarvostettu keskiluokkaisten joukko pyrkii nostamaan arvostustaan psykokulttuuristen arvojen avulla: tavoiteltavaa ei olekaan järkevyyks, luonteenlujuus tai ammatillinen menestys, vaan kyky heikkouteen ja "syvällinen" sisäisyys.

Entä miksi psykouskonnollisuus sitoutui niin vahvasti juuri uskontokriittisen Freudin psykoanalyysiin? "Syy tähän ei voinut olla ainakaan Freudin uskontomyönteisyydessä eikä toisaalta siinä, että hänen teorianensa pääpiirteet olisivat läpäisseet empiirisen todentamisen" (s. 147). Kivivuoren mukaan kirkko lähenee terapialiikkeitä ajan muuttuessa, mutta myös siksi, että

psykoanalyysi ja monet muut vuosisadanvaihteen terapeutit liikkeet hyödynsivät käytäntöjä, jotka olivat peräisin uskonnollisesta perinteestä (tunnustus, rippi). Lisäksi uusissa terapialiikkeissä oli opillisia yhtymäkohtia uskonnolliseen perinteeseen, varsinkin pietismiin. (s. 147)

Mielestäni yksi lähestymistä helpottava tekijä on mahdollisesti psykoanalyysin (piilo)dualismi: psykoanalyysin valtavirta ei ole ollut kiinnostunut mielestä ja aivoista vaan omalakisesta psykkestä; sama koskee myös humanistisia psykologeja. Näin ei ole syntynyt ristiriitaa materialismin ja "hengellisyyden" välillä.

Psykokulttuuri ja kriittisyys

Psykokirkko on historiallista näkökulmaa hyödyntävä tutkielma, joka ilmentää kirjoittajansa perehtyneisyyttä ja asiantuntemusta. Se tarkastelee suomalaista psykouskonnollisuutta rehellisesti, kritiikkiäkään unohtamatta. Kriittinen tarkastelu onkin tärkeää maassa, jossa useat psykokulttuuriset väitteet ja jopa tieteelliset kirjoitukset saavat elää omaa elämänsä kenenkään niihin puuttumatta.

Lopuksi lienee asianmukaista tuoda esille joitakin *Psykokirkon* puutteita. Ensinnäkin olisin toivonut kattavampaa syvyytspsykologian kritiikkiä; *Psykokirkossa* se jää vain lyhyen esittelyn varaan (s. 13-14). Samoin olisin toivonut humanistisen psykologian kriittistä tarkastelua, koska useat ajatukset psykouskonnollisuuden piirissä pohjautuvat "autenttisen lapsen itsetoteutus" -tematiikkaan. Näille aiheille olisi varmasti voinut omistaa jopa oman lukunsa. Toisaalta Kivivuori oikein huomauttaa, että vaikka kritiikki on psykokulttuurin tutkimuksen kannalta välttämätöntä, se ei ole riittävää (s. 17). Jäin myös kaipaamaan tämänhetkisen ulkomaisen psykouskonnollisuuden analyysiä; tämä siitähän huolimatta, että Kivivuoren kohteena on nimenomaan suomalainen, kirkkokunnasta riippumaton psykouskonnollisuus.

Psykokirkko on psykokulttuuri-trilogian kolmas ja viimeinen osa, mutta toivottavasti – ja mitä ilmeisimmin (ks. *Yhteiskuntapolitiikka* 3/99) – se ei tule olemaan Janne Kivivuoren viimeinen sana suomalaisesta psykokulttuurista.

Kirjoittaja opiskelee psykologiaa Helsingin yliopistossa.